

આપણી જિંદગીની કિંમત = દો ઘૂંટ પાણી!

ચોમાસાની પહેલાં જાતભાતના વર્તારા સાંભળવા મળે. ચોમાસું સારું જશે, વરસાદ અમુક-તમુક ટકા થશે... વગેરે... વિજ્ઞાનમાં આટલી પ્રગતિ કરી હોવા છતાં ભારતની ખેતી હજી સુધી મોટેભાગે વરસાદ ઉપર આધારિત જ રહી છે. આપણે આટલાં વર્ષોમાં કોઈ ઓલ્ટરનેટ સિસ્ટમ ઊભી કરી શક્યા નથી. વરસાદ આપણી જીવનદોરી છે. છતાં આપણે કેટલા બધા અણઘડ અને અનપ્લાન્ડ દેશમાં જીવીએ છીએ કે આઝાદીનાં ૭૫ વર્ષ પછી પણ આપણી ખેતી વરસાદને આધારે ચાલે છે! ધડાઘડ બંધાતાં બિલ્ડિંગ્સમાં ક્યાંય પણ વરસાદનું પાણી સંગ્રહવાની વ્યવસ્થા આપણે વિચારતા નથી. આટલો બધો વરસાદ થવા છતાં પણ આપણી સાથે આવતા વર્ષે પાણીની તકલીફ ન પડે એવી વ્યવસ્થા ઊભી કરી શકે એવું ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર નથી! આના કારણમાં આપણી પાસે ટેકનોલોજીનો અભાવ છે કે આપણે ત્યાં આવડત ધરાવતા માણસો નથી એવું તો નથી જ... આનું સાચું કારણ એ છે કે આપણે ભવિષ્ય વિશે નહીં વિચારતા, ઉદાસીન અને ટેમ્પરરી સગવડોમાં રાયતા માણસો છીએ. આવનારી પેઢી માટે મકાનો અને દુકાનો, ફિક્સ ડિપોઝિટો અને ધંધો ગોઠવી રહ્યા છીએ, પણ પાણી, પેટ્રોલ કે પર્યાવરણ વિશે આપણી પછીની પેઢી માટે આપણે કશું જ કરવા તૈયાર નથી.

પાણી માટે યુદ્ધ થશે એવું ભવિષ્ય હજી થોડાં જ વર્ષો પહેલાં ભાખવામાં આવ્યું હતું. એક જૈન મુનિએ કહ્યું હતું કે, ‘પાણી પડીકે બંધાશે ત્યારે કળિયુગ આવશે.’ આપણને પાઉચ અને

બોટલ્સમાં પાણી મળતું થઈ ગયું છે. પાણીની એક બોટલના વીસ રૂપિયા, દસ લીટરના ૨૦૦ રૂપિયા અને ૧૦૦ લીટરના ૨૦૦૦ રૂપિયા આપણે ચૂકવતા થઈ ગયા છીએ, જેની આપણને ખબર જ નથી!

વૃક્ષો વાવો, શહેરને હરિયાળું બનાવો - વરસાદ લાવો જેવા સ્લોગન ભીંતો પર લખાતા થયા છે, પણ હજી આપણા માનસમાં કે જીવનમાં ઊતર્યા નથી. આજે પણ ફ્લેટ કે બંગલાની સ્કીમ બનાવવા માટે ઝાડ તદ્દન બેરહેમીથી કાપી નાખવામાં આવે છે. નવાઈની વાત એ છે કે સાવ અભણ માણસ પણ વૃક્ષની અહેમિયતને અને વાતાવરણના બેલેન્સને મેઈન્ટન કરવા માટે પાણીની જરૂરિયાતને સમજે છે. એની સામે ભણેલા, વિજ્ઞાન સમજતા આપણે સહુ કાર્બન ફૂટપ્રિન્ટ્સમાં સતત વધારો કરતા રહ્યા છીએ. વાહનોના ધુમાડા, એ.સી.નો વધુ પડતો વપરાશ, સિગરેટ, મોબાઈલ, કમ્પ્યૂટર્સથી શરૂ કરીને આપણા જીવનની એક મિનિટ પણ કદાચ એવી નહીં હોય જેમાં આપણે વાતાવરણમાં થોડોક કાર્બન ઉમેરતા નહીં હોઈએ. બીજું કંઈ ન કરતા હોઈએ તો શ્વાસ તો લેતા જ હોઈએ, એટલે આપણા શરીરમાં ગયેલો ઓક્સિજન કાર્બન ડાયોક્સાઈડ સ્વરૂપે બહાર તો નીકળે જ!

આપણે કેવો અને કેટલો બગાડ કરીએ છીએ એની તો આપણને કલ્પના જ નથી. પ્લાસ્ટિક અને બીજી વસ્તુઓએ આપણા જીવનને કેટલો ખતરો ઊભો કર્યો છે એના વિશે વારંવાર લખાવા અને વાંચવા છતાં આપણે જરાય સુધાર્યા નથી! એક પણ ફૂટ હવે આપણા સુધી ઝાડ પર પાકીને પહોંચતું નથી. મોટા ભાગનાં ફૂટ્સ અડધાં કાચાં જ ઉતારી લેવામાં આવે છે, જેથી ટ્રાન્સ્પોર્ટેશનમાં સરળતા રહે. પાકાં ફળોને કે શાકભાજીને ટ્રાન્સ્પોર્ટ કરવા અઘરા છે. પેસ્ટીસાઈડ્સ હવે આપણા ભોજનનો ભાગ છે. આપણને કદાચ ખબર નહીં હોય પરંતુ ‘ઓર્ગેનિક’ના નામે વેચાતી કેટલીયે ચીજો ખરેખર ઓર્ગેનિક છે કે નહીં એ વિશેનું કોઈ પ્રમાણ ઉપલબ્ધ નથી. ચાઈનીઝ ફૂડમાં નાખવામાં આવતો આજીનોમોટો (ચાઈનીઝ મીઠું) શાકભાજી અને નુડલ્સને ફુલાવવાનું કામ કરે છે, પરંતુ એ આંતરડાને પણ ફુલાવે છે! જેટલા ઈન્સ્ટન્ટ કે તૈયાર ફૂડ, જ્યુસ, અથાણાં, સોસ કે સ્પ્રેડ આપણે ખાઈએ છીએ એ બધામાં પ્રિઝર્વેટિવ છે. એને ‘નેચરલ’ કહેવાથી એ નેચરલ થઈ જતા નથી. આ બધા પ્રિઝર્વેટિવ્સ આપણા શરીરમાં જઈને આપણા પાચનતંત્રને ઢીલું અને શિથિલ કરવાનું કામ કરે છે. આ બધાની ઉપર આપણે જે પાણી પીએ છીએ એ આર.ઓ.નું હોય તો પણ એ ૧૦૦ ટકા શુદ્ધ છે એવું કોઈ કહી શકતું નથી. બહુ ધ્યાનથી જો જાહેરાત જોઈ હોય તો સમજાય કે એ લોકો જાહેરાતમાં જે જીવાણુ કે વિષાણુ બતાવે છે એ બધા રિમૂવ થતા નથી. ૧૫-૨૦ જીવાણુ પહેલાં દેખાય ને પછી એક-બે રહી જાય! આપણને જે પાણી

મળે છે એ સાચા અર્થમાં અલભ્ય છે કારણ કે, આ દેશના ૭૦ ટકા લોકો ડહોળું, રંગવાળું કે કેમિકલમિશ્રિત પાણી પીએ છે. કેટલાંય ગામોમાં નદીઓ હવે ચોખ્ખી રહી નથી. તળાવોમાં કચરો ઠલવાય છે, કપડાં ધોવાય છે અને કૂવાઓનાં તળ એટલાં ઊંડાં ઊતરી ગયાં છે કે એમાં માટી આપોઆપ મિશ્રિત થઈ જાય છે. એ બધાં ગામોમાં રોગચાળા ફાટી નીકળે છે, કારણ કે ત્યાંનું પાણી ભયાનક દૂષિત છે. ત્યાંનાં ઢોર આ પાણી પીએ છે માટે દૂધ પણ દૂષિત આવે છે. આવાં ગામોમાં માલ ન્યુટ્રિશિયન અને ચાઇલ્ડ ડેવલપ્મેન્ટ પ્રમાણ આપણે માની ન શકીએ એટલું બધું છે.

આટલી બધી તકલીફમાં જ્યારે અડધા દેશ ઉપરના લોકો જીવતા હોય ત્યારે આપણે આપણી જિંદગી ન બદલીએ, સગવડો ન ઘટાડીએ પણ બગાડ ઘટાડીએ તોય કદાચ આવનારી પેઢી માટે આપણે પાણીનો જરૂરી જથ્થો મૂકી જઈ શકીએ. અત્યારે જે રીતે પાણી ખલાસ થઈ રહ્યું છે, વરસાદ ઘટી રહ્યો છે, એ જોતાં વીસ જ વર્ષ પછી પાણી એક બહુ જ મોંઘી કોમોડિટી બની જવાનું છે.

કદાચ કલ્પના પણ ન હોય તો આપણે જાણવું જોઈએ કે આખા દેશમાં ફક્ત સાત ટકા લોકોને આવી રીતે લક્ઝરીથી પાણી વાપરવા મળે છે. મોટા ભાગના લોકો મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના નળથી કે ગ્રામ પંચાયતના નળથી જ પોતાની જરૂરિયાત પૂરી કરે છે. ગુજરાત અને કચ્છનાં અંતરિયાળ ગામોમાં દીકરીઓને ભણતી ઉઠાડી લેવામાં આવે છે, કારણ કે ચાર-પાંચ કિલોમીટર દૂરથી પાણી લાવવાનું હોય છે. એટલે દીકરી શાળાએ જાય તો પાણી ભરવા કોણ જાય? ગુજરાતનાં કેટલાંક ગામોમાં ઘણા પુરુષો કુંવારા છે, કારણ કે એ સૂકાં ભહુ ગામો છે. ત્યાં કૂવા ઊંડા જતા રહ્યા છે અને પાણી ભરવા દૂર દૂર સુધી ચાલીને જવું પડે છે. માતા-પિતા પોતાની દીકરીને એવા ગામમાં નહીં પરણાવવાનું નક્કી કરે છે, એથી આવાં ગામોના પુરુષોને કન્યા મળતી નથી.

આપણે જે સમયમાં પ્રવેશી રહ્યા છીએ એ સમય વધુ ને વધુ કપરો સમય છે. સગવડો વધારી રહ્યા છીએ અને એની સામે આપણે આપણા જીવનને વધુ ને વધુ ખતરામાં મૂકી રહ્યા છીએ... આ બધું જે લખ્યું, એમાં કશુંયે નવું નથી. આપણે કદાચ આ બધું જ આની પહેલાં અનેક વાર વાંચી ચૂક્યા છીએ. આ લેખમાં મારે સમસ્યાઓની ચર્ચા નથી કરવી, ઉકેલની વાત કરવી છે. એવું શું થઈ શકે જેનાથી આપણે આપણું અને આપણી આસપાસના લોકોનું જીવન થોડુંક ઓછું મુશ્કેલ અથવા થોડુંક વધુ સારું-બહેતર બનાવી શકીએ? સ્વાર્થને છોડીને વૈશ્વિક સ્તર ઉપર વિચારવું હવે જરૂરી બન્યું છે. હું મારું સાચવી લઉં અને બીજાનું જે થવાનું હોય તે થાય, એ વિચાર અને વ્યવહાર હવે લાંબા ચાલે એમ નથી.

આપણે શું કરી શકીએ એ સવાલનો પહેલો જવાબ છે, જરૂર ન હોય તો નળ બંધ રાખી શકીએ. બ્રશ કરતી વખતે, સાબુ ચોળતી વખતે, કપડાં ધોતી વખતે, વાસણ ધોતી વખતે કે ઈવન હાથ ધોતી વખતે આપણે નળ એમ જ ચાલુ રાખી દઈએ છીએ. હાથમાં સાબુ ચોળાતો હોય એટલી વાર જો નળ બંધ રાખીએ તો કુલ કેટલું પાણી બચી શકે? શાકભાજી ધોવામાં કે ફળ વગેરે ધોવામાં જો વાસણમાં ભરીને પાણી વાપરવામાં આવે તો ચાલુ નળમાં પાણી ઓછું બગડે... એવી જ રીતે ગેસ ગીઝર કે ઇલેક્ટ્રિક ગીઝરમાં થોડીક વાર ચાલુ રાખ્યા પછી નળ ચાલુ કરીએ તો ઠંડું પાણી ફેંકી દેવું પડે નહીં. સાવ સાદા અને નાનકડા ઉપાય તરીકે જો ડોલમાં પાણી ભરીને નહાવામાં આવે તો પાણી ઓછું બગડે, પરંતુ શાવરમાં નહાવાની ટેવ હોય તો પાણી ગરમ થવા દીધા પછી શાવર ચાલુ કરીને આપણે ઠંડું પાણી વહી જતું બચાવી શકીએ.

એથી આગળ વધીને આપણે ઘેર કોઈ પણ આવે તો આખા-આખા ગ્લાસ ભરીને પાણી આપવાની એક પ્રથા છે. મોટા ભાગના લોકો એકાદ-બે ઘૂંટડા પીને બાકીનું પાણી જવા દે છે. આપણે એ પાણી સીધું ખાળમાં ઢોળી દઈએ છીએ. જે ગટરમાં વહી જાય છે. કોઈનાય કામમાં આવતું નથી. ઘેર આવનારા મહેમાનને પૂછીને પાણી આપી શકાય, અથવા અડધો ગ્લાસ આપી શકાય અને જોઈએ તો બીજું ક્યાં નથી અપાતું?

આપણને જે નથી દેખાતું એ ભયાવહ અને ડરામણું ભવિષ્ય છે. જે સંતાનોને આપણે લાડથી, વહાલથી ઉછેર્યાં છે એ સંતાનો માટે મકાન, દુકાન અને બેંક બેલેન્સ તો મૂકી જઈશું, પણ પાણી નહીં હોય તો આપણે આપણાં સંતાનોને તરસે ટળવળતાં જોઈ શકીશું?

